

MAKTABLARDA INKLYUZIV TA'LIMNI BOSHQARISH MASALALARI

Mo'minova Muxayyo Usmanovna

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: maqolada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy hujjatlar; inkluziv ta'lim davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, inkluziv ta'limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimi ekanligi; maktabda inkluziv ta'lim tizimini to'g'ri tashkil etish hamda boshqarish masalalaridagi muammolar; mavjud muammolarni bartaraf etish uchun aniq ko'rsatmalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, maqsad va vazifalar, integratsiya, resurs, malakani oshirish, o'quv dasturi va pedagogik moslashuv.

Аннотация: статья содержит нормативные правовые акты, касающиеся образования детей с особыми образовательными потребностями; что инклюзивное образование-это государственная политика, представляющая собой систему образования, направленную на устранение барьеров между инвалидами и здоровыми детьми, интеграцию детей, нуждающихся в инклюзивном образовании, в общеобразовательный процесс, направленный на адаптацию их к социальной жизни, независимо от их недостатков в развитии или экономических трудностей; проблемы в вопросах управления; изложены конкретные инструкции по устранению существующих проблем.

Ключевые слова: инклюзивное образование, цели и задачи, интеграция, ресурсы, развитие навыков, учебная программа и педагогическая адаптация.

Abstract: the article contains normative legal documents on the education of children with special educational needs; inclusive education is a public policy that represents the elimination of barriers between disabled and healthy children, the inclusion of children in need of inclusive education in a universal educational process aimed at adapting to social life, regardless of their defects or economic difficulties in the development of children; specific guidelines are outlined to eliminate existing problems.

Keywords: inclusive education, goals and objectives, integration, resource, qualification, curriculum and pedagogical adaptation.

Kirish

Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari odimlayotgan Yangi O'zbekiston uchun – boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish, rahbar (yosh) kadrlarni tanlash, o'qitish, qayta tayyorlash, malakasini oshirish va ularning bilim saviyalarini yanada yuqori bo'lishi bilan bog'liq shart-sharoitlarni yaratish masalasi taraqqiyotning muhim omiliga aylanib bormoqda. Prezident Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomalari, asarlari mazmunini tashkil

qiluvchi konseptual g'oyalar, Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi hamda Senat fraksiyalarida, Hukumat doirasida qabul qilinayotgan qarorlar ham bu masalani hozirgi kunning nechog'lik darajadagi dolzarb muammosi ekanligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil 29-aprelda PF-5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020-yil 6-noyabrda PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2022-yil 28-yanvarda PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020-yil 13-oktabrda PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrda 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa xujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan.

Asosiy qism.

Inklyuziv ta'lim – o'quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o'zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir.

Shuningdek, inkluziv ta'lim davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Inklyuziv ta'lim jismoniy va psixik imkoniyatlari cheklangan o'quvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qitishni anglatadi. Inklyuziv ta'lim bir qator muhim tamoyillarga tayanilgan holda amalga oshiriladi. Jumladan, inson qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bog'liq emasligi prinsipi; har bir shaxsning his qilish va o'ylash layoqatiga egaligi prinsipi; har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi; har bir shaxsning bir-biriga kerakligi prinsipi; shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi; har bir o'quvchining o'z tengdoshlarining qo'llab-quvvatlovi va do'stona munosabatlariga ehtiyojmandligi prinsipi; turli-tumanlik o'quvchi hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishni ta'minlashi zarurligi prinsipi kabilar.

Inklyuziv ta'limning maqsadi - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning

jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;
- ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq maktabgacha, umumiy o'rta, kasb-hunar va oliy ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologikpedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta'lim jarayonida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilar sog'lom bolalar bilan birga bir maktabda, sinfda o'qitiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar maktabga qadam qo'ygan kunlaridan boshlab alohida qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladilar. Bunday qo'llab-quvvatlash ularning butun hayotlari davomida zarur hisoblanadi. Shuning uchun ham maktab ta'limining dastlabki bo'g'inlaridan boshlab, bunday o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishlari uchun qulay shart-sharoit yaratish talab etiladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan tashkil etiladigan ta'lim jarayoni inklyuziv ta'lim shakllarini aniqlash va uni umumiy ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashni talab etmoqda. Bunday integratsiya ularning o'zlariga xos bo'lgan ta'limiy ehtiyojlariga mos kelishi lozim. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ta'lim muassasasida o'qishni davom ettirishlari va faqatgina o'zlari kabi imkoniyati cheklanganlar muhitida bo'lishlari ularning rivojlanishlari, ijtimoiylashishlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Inklyuziv ta'lim jismoniy, intellektual yoki hissiy muammolaridan qat'i nazar, barcha o'quvchilar uchun sifatli ta'limni teng olishni ta'minlaydigan yondashuv sifatida butun dunyoda katta e'tibor qozondi. Biroq maktablarda inklyuziv ta'limni amalga oshirish ko'pincha turli xil boshqaruv muammolariga duch keladi. Ushbu muammolar turli xil ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarni umumiy o'quv muhitiga qo'shishning murakkabligidan kelib chiqadi. Samarali boshqaruv inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati uchun juda muhimdir va tegishli

ma'muriy strategiyalarsiz ko'plab maktablar inklyuziv amaliyotni to'liq qabul qilish va amalga oshirish uchun kurashadilar.

Inklyuziv ta'limdagi asosiy boshqaruv muammolari:

✓ **Resurslarni taqsimlash va boshqarish:**

Inklyuziv ta'limni boshqarishning eng muhim masalalaridan biri bu resurslarni samarali taqsimlash va ulardan foydalanishdir. Inklyuziv ta'lim maxsus ta'lim o'qituvchilari, o'qituvchi yordamchilari, yordamchi texnologiyalar va o'zgartirilgan o'quv materiallari kabi qo'shimcha manbalarni talab qiladi. Biroq ko'plab maktablar byudjet cheklovlariga duch kelmoqdalar va ushbu ehtiyojlarni qondirish uchun yetarli mablag' yetishmayapti. Resurslardan samarali foydalanish va maktablar barcha o'quvchilar uchun tegishli turar joy bilan ta'minlash imkoniyatini topish uchun samarali boshqaruv talab etiladi.

✓ **O'qituvchilarning malakasini oshirish:**

Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish, asosan, o'qituvchilarning malakasi va tayyorgarligiga bog'liq. O'qituvchilar o'qituvchilarning turli ehtiyojlarini, shu jumladan, nogironlar, o'qishdagi qiyinchiliklar va boshqa muammolarni hal qilish uchun bilim va strategiyalar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Biroq, ko'plab maktablarda o'qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlari yetarli yoki mavjud bo'lmasligi mumkin. Ma'muriyat o'qituvchilarni o'qitishni birinchi o'ringa qo'yishlari, kasbiy ta'lim madaniyatini rivojlantirishlari kerak.

✓ **Madaniy va munosabat to'siqlari:**

Yana bir muhim masala – xodimlar, ota-onalar yoki hatto o'quvchilarning o'zlari tomonidan inklyuziv ta'limga qarshilik ko'rsatish. Ta'limga an'anaviy munosabat, ko'pincha, alohida ehtiyojli o'quvchilar tengdoshlaridan alohida o'qitiladigan ajratilgan tizimlarni afzal ko'radi. Bunday muhitda menejment munosabatlarni o'zgartirishda va qabul qilish, inklyuzivlik madaniyatini targ'ib qilishda muhim rol o'ynashi kerak. Bu tegishli tashkilotlarni o'z ichiga olishi mumkin, seminarlar va konferensiyalar orqali muhitni tarbiyalash mumkin.

✓ **O'quv dasturi va pedagogik moslashuv:**

Standart o'quv dasturi har doim ham inklyuziv sinfdagi turli xil o'quvchilar uchun mos kelmasligi mumkin. O'qituvchilar aksariyat hollarda darslarni o'quvchilarning turli qobiliyatlari, o'zlashtirish darajalari va o'rganish uslublariga moslashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Samarali boshqaruv o'quv dasturlarining moslashuvchanligini va barcha o'quvchilarga xizmat ko'rsatish uchun o'qitish usullarining xilma-xilligini ta'minlashi kerak. Bunga tabaqalashtirilgan ko'rsatmalar berish, baholashni moslashtirish yoki o'rganishni qo'llab-quvvatlash uchun yordamchi texnologiyalardan foydalanish kiradi.

✓ **Hamkorlik va jamoaviy ish:**

Inklyuziv ta'lim nafaqat o'qituvchilar, balki ota-onalar, terapevtlar va mutaxassislar bilan ham hamkorlikni talab qiladi. Muvofiqlashtirish va aloqa o'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlash va individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish uchun juda muhimdir. Maktabni boshqarish uchun muammo barcha manfaatdor tomonlar o'rtasida mustahkam hamkorlikni rivojlantirish va ularning umumiy

ta'lim maqsadlari yo'lida birgalikda ishlashini ta'minlashdir. Maktab jamoasida hamkorlik madaniyatini shakllantirish bu qiyinchilikni yengishning kalitidir.

✓ **Yetakchilik va boshqaruv:**

Inklyuziv ta'lim amaliyotini muvaffaqiyatli boshqarish uchun kuchli yetakchilik zarur. Maktab rahbarlari aniq yo'nalish berishlari, inklyuziv siyosatni ilgari surishlari va maktab tizimining barcha darajalarida samarali aloqa mavjudligini ta'minlashlari kerak. Biroq ba'zi maktablarda inklyuziv amaliyotni amalga oshirish uchun bilim yoki tajribaga ega rahbarlar yetishmasligi mumkin. Yuqori tashkilotlar rahbarlarning yaxshi o'qitilganligini va butun maktab jamoasi uchun inklyuziv qadriyatlarni modellashtirishini ta'minlashi kerak.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktablarda inklyuziv ta'limni boshqarish ko'plab muammolarga duch kelmoqda, shu jumladan, resurs cheklovlari, kasbiy rivojlanish, munosabatlardagi qarshilik, o'quv dasturlarini moslashtirish va samarali hamkorlik zaruriyati.

Inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatli bo'lishi uchun maktablar ushbu muammolarni hal qiladigan, resurslarni teng taqsimlashni ta'minlaydigan va inklyuziv madaniyatni rivojlantiradigan yaxlit boshqaruv yondashuvini qo'llashlari kerak. Samarali yetakchilik, malaka oshirish va jamoatchilikni jalb qilish bilan maktablar ushbu to'siqlarni yengib o'tishlari va har bir o'quvchi muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'lgan muhitni yaratishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmurodov Sh., Xolmurodov A, Nuraliyeva N. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida samarali boshqarishni tashkil etish yo'llari. O'quv qo'llanma. Jizzax-2024.
2. YUNESCO: Jamiyatga va inklyuziv ta'limga muhtojlarga qaratilgan Dastur. – 1994.
3. Педагогик атамалар луғати. – Т.: “Фан”, 2008. –Б.47

4. Умумий ўрта таълим ташкилотларида инклюзив таълимни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги Низом. – Т.: “Вазирлар Маҳкамасининг 638-сон қарори иловаси”, 2021.

5. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Wqq3kHsAAAAJ&citation_for_view=Wqq3kHsAAAAJ:9yKSN-GCB0IC

6. Maxsudova, S. (2020). ON A BOUNDARY PROBLEM FOR AN EQUATION OF SHIFTED TYPE WITH DIFFERENT ORDERS OF DEGENERACY. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(1), 36-39.

7. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=kXvDfHgAAAAJ&pagesize=80&citation_for_view=kXvDfHgAAAAJ:d1gkVwhDpl0C